

Васко Костић

Свака анализа, па и анализа доприноса неких публикација развоју историографије, може бити темељита и објективна само ако, поред онога што је за похвалу, обухвати и оно што би могло бити и боље. Нека питања, о којима није било довољно ријечи на овом Скупу, веома су важна за популарисање и развој историографије и за још већу афирмацију „Историјских записа“, па та питања не би требало заобилазити.

I – Доступност „Историјских записа“

Кад би „Историјски записи“ били доступнији већем броју аутора имали би и већи број читалаца, а било би и више подстицаја и прилике да се историографија употпуњава доприносима оних на које се обично не рачуна. Знатан је број оних који се из хобија или као аматери баве историографијом, или оних који су по професији историчари (наставници и професори историје), а у својству аутора веома их је мало на страницама „Историјских записа“. Наравно, томе су и они сами криви, али да су били подстрекавани, позивани на сарадњу, да се у том смислу одржало, или да се одржи у будућности, неко савјетовање, сачини неки распис и сл., понеко би се сигурно одазвао и из свог краја дао допринос историографији а „Историјски записи“ би били популарнији, читанији и познатији и ван научних кругова. То им не би смањило ни углед ни ниво, тим прије што је познато да су крупне доприносе историографији увијек давали и непрофесионални историчари, нарочито свештеници, затим интелектуалци најразличитијих струка, посебно пензионери који пензионисањем добију више времена а током радног вијека су стицали знања и искуства. Мршава би била наша, и не само наша, историографија и културно-историјска баштина, када би се ослањале искључиво на релативно мали број професионал-

них истраживача—историчара, па и кад би они били најбоље стимулирани за своје стваралаштво.

И на овом Скупу се чуло да и у забаченим крајевима има културно-историјског блага које не треба потцјењивати. И то чини нашу културно-историјску баштину, управо ону изворну, која нам најбрже измиче у неповрат само зато што остаје незабиљежена или потцјењена. За много онога што се сачувало нијесу мање заслужни слијепи и неписмени од истраживача. Први то не би могли забиљежити, а други без првих не би имали шта забиљежити.

Ученици би више читали историографију, историја би им постала ближа и милија, када би међу ауторима историографије налазили своје наставнике и професоре, родитеље или познанике. Наравно, све то под условом да су им такве публикације при руци.

Као примјер недоступности „Историјских записа“ узмимо општину Тиват. У тој општини, поред градске библиотеке, имамо библиотеку клупских просторија МТРЗ „Сава Ковачевић“, библиотеку Марксистичког центра, три прилично богате школске библиотеке и још неколико мањих јавних и приватних библиотека, али ни у једној не можемо наћи „Историјске записе“. Изузетак је новоформирана библиотека културно-историјских публикација при музејском комплексу, али и ту је за сада само извјестан број старих бројева „Историјских записа“ откупљених од приватног лица, ни ту нема годишњих комплета већ понена књига из разних година. Не забравимо да се општина Тиват сматра напредном црногорском општином, нарочито на културном плану. Каква ли је тек ситуација у заосталим општинама? Ако је боља, онда је то велика срамота културних радника општине Тиват, а ако није боља, онда је кривица и издавача „Историјских записа“ јер није учињено довољно да та периодика нађе мјеста у свакој општини. Можда би требало размишљати, ако таквих размишљања већ није било, о томе да се штампају и поновљена издања старијих годишта којих више нема на лагерима.

II – Извори из приватних архива

На овом Скупу су поменуте значајне црквене архиве и изречене замјерке због недовољног посвећивања пажње тој врсти културноисторијског блага. Резултат тога је слаба обрада и мало објелодањивања те грађе преко „Историјских записа“. Уз ово би требало скренути пажњу и на старе породичне архиве по приватним кућама, тим прије што су те архиве слабо чуване и готово никако обезбијеђене од нестајања отуђивањем. А о нестајању због пропадања од влаге, књижних мољаца и глодара – да и не говоримо. Многи документи се налазе забачени по таванима и подручјима, а највећи број их је завршио у гомилама смећа и шута након рашчи-

шћавања поткровља кућа страдалих у земљитресу 1979. године. Штета је утолико већа што документи нестају а да претходно нијесу ни проучени ни објављени.

Главни циљ „Историјских записа“ је, ваљда, оно што им и наслов говори, да сакупљају и објављују историјску грађу, спасавају и обогаћују писано културно-историјско наслеђе. Оно што је у државним архивима требало би да је добро обезбијеђено, па иако се одмах не објави неће отићи у неповрат. Слично би требало да буде, уз нешто мање сигурности и стручног руковања, са црквеним архивама. Најугроженије су приватне архиве и приоритет би требало дати њиховој обради и објављивању. А ево примјера како је то у пракси.

Покушао сам подавно упознати јавност и стручњаке са омотом докумената из архиве мојих предака на којем је писало „Филипова фашикола“. Наравно, требало је нешто рећи и ко је Филип, па сам у том прилогу и то објаснио. Сазнањем ко је Филип већу вриједност добија и оно што је он сачувао или забиљежио, па и овдје, бар у најкраћим цртама, морам објаснити ко је био Филип, а касније ће постати јасно зашто је то објашњење овдје неопходно.

Филип Костић је рођен 1782. г., отац му је био поп Нико, познат под надимком „Гуслар“ (као такав запамћен и до данас, јер је уз гусле преносио народу предања и историју), а дјед му је био поп Стјепо или Стефан чији је млађи брат капетан Зано био веома утицајан на млетачком двору и у Венецији кућни пријатељ провидура Бартола Мора и генералног команданта Јадрана Ђакома Корнера од којег је добио писмено признање за јунаштво 1700. г. Браћа, поп Стјепо и капетан Зано имају значајне, ако не и одлучујуће, заслуге што је Бока 1718. г. потпала под црквену јурисдикцију Цетиња, односно владике Данила, у доба савезништва Црногораца и Млечана у борбама против Турана.

Ђакон Филипа рукоположио је за свештеника 1802. г. у Манастиру на Савини лично владика Петар I Петровић и од тада је поп Филип постао владичина десна рука у Боки, важна, а неко вријеме и једина веза између Цетиња и Савине у доба превирања пред долазак руске флоте у Боку. Та веза је ишла преко Луштичког полуострва, које је било погодно и за везу са руском флотом. Поп Филип је тај који је тајно увео у Боку руског мајора Милетића ради припремања упловљавања руске флоте. Поп Филип је оставио биљешку о упознавању владике Петра Првог са Карађорђевим писмом, што би могло значити да је поп Филип одржавао везу и са Карађорђејем, јер му је и отац, поп Нико, одржавао везу са патриотским круговима у Србији.

Поп Филип је био и ратник. Предводио је кртољске добровољце које је он и прикупио, учеснике у борбама против Француза у Конавлима, оданле је као „ратни плијен“ донио звоно за цркву св. Госпође у Кртолима у чијој је доградњи и сам учествовао, не само као иницијатор и организа-

тор него и клесањем у камену детаља („шестана“) – о чему је направио забиљешку историчар професор Васо Ивошевић.

У Филипове највеће заслуге свакако спадају његови напори за уједињење Боке и Црне Горе, о чему је водио агитацију по читавој Боки, па је био потписник чувене заклетве бокелских главара на вјерност владици Петру Првом и члан историјске Централне комисије (ранг министра) Црне Горе и Боке 1813. године.

Поп Филип је био и узоран привредник, личним примјером је стимулисао производњу глинених производа и стварање маслињака крчењем камењара и макије. Никога није хтио вјенчати док младожења не посади три маслинове младице, па се њему приписује да је увео тај обичај на Луштитчком полуострву, које је постало најпознатије по маслинарству. Био је присни пријатељ и савјетник Екатерине Властелиновић све до њене смрти, а нарочито док је она градила своју задужбину Цркву св. Тројице и уређивала Превлану. Ту се срео и са Вуком Караџићем, кад је Вук 1841. г. посјетио Превлану са руским научницима Њџажевићем, Надеждином, Прајсом и Срезњевским.

Под аустроугарском владавином стално је био у немилости док по казни није изгубио и парохију, а онда се, иако у поодмаклим годинама, посветио добровољном учитељевању у школи на народном језику по Вуковом правопису, одржавајући наставу под ведрим небом, на гумну, и у зимском периоду – о чему је сачувано неколико докумената. Наставио је и вођење тзв. „Протокола“ догађаја, који је започео његов отац, а оставио је и низ других биљезана. Упркос свему, званична историографија га не познаје и не признаје за историјску личност, нема га ни у енциклопедијама, ни међу личностима за које се датуми рођења или смрти убрајају у важне датуме како би се у тим приликама евоцирале успомене на њих.

Када је дон Грација Брајковић 1978. г. видио и превео неке од докумената из „Филипове фашиколе“ нашао је за сходно да ме писмено (31. маја 1978) упозори како је ријеч о „веома богатој, важној и значајној архиви“, јер је то „вјековна архива једне бокелске обитељи, а то је код нас ријетност“, те да документе не посуђујем никоме другом, као што сам то њему посудио, „ни уз најбоља увјеравања“. Нијесам га послушао, па сам већ остао без најстаријег документа писаног на кожи 1484. г. и још неких вриједних оригинала.

Академик др Јефто Миловић, најбољи познавалац живота и дјела владичанске династије Петровића, био је увјерен да на свијету постоји само један оригинални рукопис Теодосија Мркојевића. У „Филиповој фашиколи“ угледао је чак три писма, која је својом руком писао Теодосије Мркојевић а лично потписао владика Сава и овјерио владичанским печатом. Та писма је владика Сава Петровић писао Филиповом дједу попу Стјепу. Јефто Миловић је једва повјеровао својим очима и уз моју дозволу одмах је објавио факсимиле ових рукописа у књизи која му је тада била у штампи,

иако то ту не спада ни хронолошки ни тематски: „Петар II Петровић Ње-гош – грађа 1830–1851, књига 4. (1845–1847)“, стр. 553–555, Титоград 1986. Јефто Миловић је фотокопирао и једну свеску Филипових биљежана које тек треба да преведе, обради и објави.

Мој прилог „Филипова фашикола“ којим сам желио да укажем на личност попа Филипа и документе које је он сачувао од својих предака и архиву допунио својим рукописима, понудио сам за годишњак „Бока“. Након годину дана ми је враћен са „жаљењем“ што се то тамо не може објавити и да би штета била да се не објави па ми препоручују да то сам објавим као приватно издање јер је породична ствар. Међутим, у том броју, за који сам ја послао рукопис, појавио се рад сличног садржаја „Љетопис једне пештанске грађанске породице досељене у Зеленику пре једног века“. И у другом покушају рад ми је враћан са напоменом да га треба прерадити, а за друге радове, базиране претежно на породичној архиви (не само оној из „Филипове фашиколе“) написано ми је: „Морам одмах скренути пажњу да нијесмо у могућности да све Ваше бројне радове прегледамо, а сигурно имате могућности да их штампате у другим гласилима у скоријем времену . . .“ (Допис бр. 17. од 17. 06. 85).

Прилог „Филипова фашикола“ је након тога, уз препоруку Јефта Миловића, послат „Историјским записима“. Отуд никад ни одговора ни било каквог објашњења, па не знам ни за судбину рукописа. Неке податке из „Филипове фашиколе“ сам слао Годишњаку ПМК и Институту за поморство и туризам, који су се односили на поморство, али никако да сазнам за судбину тих рукописа. То су били први прилози иза којих би слиједили остали. Након свега, неко би све то запалио или бацио у кесон као безврједну старудију која само заузима простор и купи инсекте и глодаре. Ја то још нијесам урадио, али сам изгубио сваки интерес за проучавање и објављивање породичне архиве.

Додуше, у приватним архивама су већином земљишне тапије, тестаменти, записници мировних вијећа и сл., али се и кроз то нађе понешто интересантно: имена личности, њихове титуле, родбинске и кумовске везе, обичаји, топоними, види се ондашњи језик, писмо итд., а нађе се и у селима понеки важан историјски докуменат до сада необјављен, попут ових које прилажем:

- 1) из породице Барбића (позив Петра Првог Кртољанима за борбу 1806. године),
- 2) из породице Лакичевића (позив Пена Павловића и Мића Љубибратића Кртољанима за борбу 1875. године) и
- 3) из породице Костића (признање капетану Зану из 1700. године).